

Rotterdam, 17 januari 2008

Geachte collega van den Beld, geachte heer Marx,

Mijn dank voor de moeite die u nam om mijn artikel¹, waarin ik de opvattingen van de Duitse theoloog Marquardt kritisch bezie, te lezen en bovendien daar uw commentaar² op te geven. In ieder geval spreekt daaruit een sterke betrokkenheid bij de problematiek en daar heb ik waardering voor; ik heb die betrokkenheid met u gemeen.

Gaarne een paar opmerkingen bij uw commentaar. Daarbij zal ik proberen niet polemisch te worden, want polemiekt leidt zelden tot verheldering. Als bijlage stuur ik u hierbij mijn op 17 november 2007 in Amsterdam gehouden lezing voor *Tenach en Evangelie* in Amsterdam: *Het Israëliisch-Palestijnse conflict – een oplossing is mogelijk* (af te korten als *Conflict*). Daaruit zal ik af en toe citeren.

Morris lezen.

U vindt dat ik de Israëliische historicus Benny Morris heel selectief selecteer, en u hebt dan het oog op het ene boek van hem dat u – voor zover uit uw artikel blijkt – van hem kent:

*Righteous Victims*³, en dat ene boek citeert u dan nog onvolledig (misschien doordat u een oudere druk hebt dan ik) in de volgende passage, die ik in zijn geheel weergeef en daarbij de gedeelten onderstreep die bij u niet voorkomen.

“Each victory can be explained in the light of specific concrete factors, but, viewed as a whole, the success of the Zionist enterprise has been nothing than miraculous. For how else can one describe the taking root, in a desolate land, in the face of imperial ill will and native hostility, of a small, ill-equipped community of tens of thousands of transplanted Russian Jews; how else describe the growth of that community, albeit under the protective umbrella of British bayonets, in defiance of increasing Arab opposition and violence?”⁴

Nu gebruik ik een nieuwere druk van *Righteous victims* dan U (zie noot 1) dus u zou even moeten nazien of Morris in de nieuwere editie de Britse bajonetten heeft toegevoegd, dan wel dat u ze hebt weggelaten.

Belangrijker acht ik het volgende.

U citeert uitsluitend uit Morris' *Righteous Victims*, maar als het gaat om het ontstaan van het Palestijnse vluchtelingenprobleem en wat er in de jaren 1947-1949 in dit opzicht gebeurde – en dat is nu juist het onderwerp waarop ik Marquardt bestrijd -dan negeert u de twee publicaties die Morris speciaal over dit onderwerp heeft geschreven; ten eerste zijn proefschrift, *The birth of the Palestinian refugee problem, 1947-1949*⁵. En ten tweede het veel recenter artikel uit 2001, *Revisiting the Palestinian exodus of 1948*.⁶

Morris' artikel is van groot belang want hij schreef het nadat belangrijke Israëliische archieven waren opengedaan en corrigeert, op basis van wat hij in die archieven vond, zijn proefschrift. Een citaat: “Above all, let me reiterate, the refugee problem was caused by attacks by Jewish forces on Arab villages and towns and by the inhabitants' fear of such attacks, compounded by expulsions, atrocities, and rumors of atrocities – and by the crucial Israeli Cabinet decision in June 1948 to bar a refugee return”.⁷

In hetzelfde artikel besteedt Morris niet minder tien bladzijden aan *Transfer thinking 1937-1947*. Hij beschrijft hoe de zionistische leiding met Ben Goerion voorop naar buiten wel verkondigde hoe zeer men het goede met de Arabische bevolking voor had (U citeert hem als zodanig), maar binnenskamers overlegde hoe men het beste een (wat wij nu noemen) etnische zuivering zou kunnen teweeg brengen. Met andere woorden, Ben Goerion's vrome woorden naar buiten waren niet oprecht.

U citeert⁸ de Israëliische ambassadeur Kney-Tal: “plannen om de oorspronkelijke bewoners van Palestina te verwijderen zijn een verzinsel, gebruikt door de Arabische propagandamachine”. Morris ziet dat heel anders. Noch de ambassadeur noch u doet poging, de beschuldiging “een verzinsel” met feiten te staven en Morris te weerleggen.

Leest u eens in Morris’ *Righteous Victims*, in (de derde bladzij van) *Conclusions*⁹: ”A third factor [to avoid ‘seeing’ the Arabs] may have been a desire to suppress feelings of guilt. The Zionists were intent on politically, or even physically, dispossessing and supplanting the Arabs.”

Kijkt u in dit verband ook nog eens naar het citaat uit het dagboek van Theodor Herzl (“De arme bevolking trachten we onopgemerkt over de grens te brengen”, enz.), verkort weergegeven in mijn Marquardt-artikel en volledig in *Conflict*). U gaat daar stilzwijgend aan voorbij, evenals aan diverse andere kernpunten van mijn betoog.

Sinds ik mijn artikel tegen Marquardt schreef, maar vóór de publicatie van uw artikel, verscheen het boek van de Israëliische historicus Ilan Pappé, *The Ethnic Cleansing of Palestine*¹⁰. Zoals u ziet heb ik in *Conflict* ook Pappé geciteerd.

Het lijkt me gewenst dat u, indien u over het ontstaan van het Palestijnse vluchtelingenprobleem wilt meepraten, het proefschrift en het artikel van Morris gelezen hebt, en ook van Pappé’s *Ethnic Cleansing* kennis heeft genomen. Daarna wil ik gaarne verder met u over dit punt van gedachten wisselen.

Snoek lezen.

U zegt dat ik blind ben aan één oog. Enige troost biedt me de overweging dat Claudius Civilis en Mosje Dayan het met één oog gered hebben. Ik vergun me een paar correcties op wat u (met vier ogen!) in mijn artikel meende te lezen.

Allereerst: u maakt een ietwat komische uitglijder¹¹ door over het gevoelige hart van het echtpaar Snoek te schrijven en even verder over “Snoek en zijn vrouw Ellen”. Mijn vrouw droeg evenwel de naam Cornelia. Zowel in mijn artikel als in mijn lezing gaat het, en dat is bij enigszins zorgvuldige lezing niet moeilijk om te ontdekken, om dr. Ellen Flesseman-van Leer, Joods van geboorte en indertijd een invloedrijk protestants theologe.

Even verder brengt u ene heer Barends, die ik niet ken, met mij in verband en legt ons tweeën in de mond: “Israël wordt door Barends en Snoek als enige verantwoordelijk gesteld...”, enz.¹² Daarna maakt u het nog bonter: “Een niet-Joodse binationale staat van Joden en moslims waarover Snoek en anderen fantaseren...”¹³ Hier speelt fantasie niet bij mij maar bij u een rol. Mijn standpunt kunt u lezen in *Conflict*, bovenaan p. 3: “Onze verbondenheid als christenen geldt het volk (niet: de staat) Israël. Zo staat het ook in de kerkorde. Die staat mag er zijn, laat dat duidelijk zijn. Het is zelfs meen ik de enige staat ter wereld die gesticht is na een speciaal besluit daartoe van de VN. Ik sta achter het bestaansrecht van de staat Israël, maar niet op grond van aan de bijbel ontleende motieven”.

U had mijns inziens beter de heer Barends er buiten kunnen laten. Dan was uw artikel helderder geworden en had u zich deze ontsparing bespaard.

Op een ander punt ben ik zelf mogelijk niet voldoende duidelijk geweest. Mijn artikel in Michsjol en ook de lezing *Conflict* waren gericht tegen de opvattingen van de Duitse theoloog W.F.-Marquardt – die u nergens noemt. Marquardt beweerde: “De wereld van de bijbel is minstens zo afstotelijk, ja aanstootgevend, als de afstotelijke werkelijkheid van het huidige Nabije Oosten (...) oorlog, verdrijving, discriminatie. (...) En die oorlog is niet tegen, maar conform de wil van God.¹⁴ Daarop was mijn reactie: “Het is de vraag of je een lijn mag trekken van Jericho (...) naar wat er in onze tijd gebeurde te Deir Yassin. Marquardt lijkt die lijn te trekken.” Zelf wees ik die lijn af.

De vraag in hoeverre de beschrijving van de vernietiging van Jericho door Jozua als historisch juist is te beschouwen bleef daarbij buiten beeld. Met het voorstel van de heer Marx om het verhaal te zien als “een overdreven verslag van de victorie”, ga ik akkoord.

Over de Gazastrook schreef ik: “De bevolking aldaar leeft onder veel zwaarder druk dan de doorsnee Nederlandse burger onder de Duitse bezetting (dus afgezien van de joden, maar daarvan afzien kun je niet, zelfs niet in gedachten; dat is waar”).¹⁵ Uw commentaar daarop is: ”Overigens, hoe kan een redelijk mens de situatie in de Gazastrook erger noemen dan de Duitse bezetting in Nederland, terwijl meer dan 80% van de Nederlandse Joden door deze bezetting vernietigd werden?”

Mijns inziens geeft u mijn opmerking over de Gazastrook niet correct weer. Ik nodig u uit eens rustig te lezen wat ik in *Conflict* over het lot der Nederlandse Joden onder Duitse bezetting en mijn eigen ervaringen schreef. Ik sluit niet uit dat u dan gaat overwegen bovenstaand commentaar, dat ik als kwetsend ervaar, te herformuleren.

Matteüs lezen.

In mijn bestrijding van Marquardt's pogingen Israël's handelingen rondom 1948 bijbels te legitimeren, speelt ook de tekst Mat. 10:34 een rol: “Denk niet dat ik gekomen ben om op aarde vrede te brengen. Ik ben niet gekomen om vrede te brengen, maar het zwaard.” Marquardt probeerde met deze tekst de daden van Jozua, volgens het boek Jozua gepleegd tegen de inwoners van Jericho, goed te praten en ook goed te praten wat er geschied is rondom de stichting van de staat Israël jegens de Palestijnen¹⁶. U noemt de tekst “het oorlogszuchtige citaat van Jezus in Matteüs.”

Maar u haalt deze woorden van Jezus uit hun verband; erop volgt immers: “Want ik kom een wig drijven tussen een man en zijn vader, tussen een dochter en haar moeder...” enz.). Mijns inziens gaat deze tekst, in het kader van Mat. 10:16 (“Bedenk wel, ik zend jullie als schapen onder de wolven”), over de kosten die het volgen van Jezus met zich mee zou brengen. Zoals we weten is het zo ook gegaan in de eerste eeuw van onze jaartelling: de jonge christelijke gemeente werd zwaar vervolgd.

Zoudt u me willen uitleggen hoe u uw uitleg rijmt met het feit dat in hetzelfde evangelie volgens Matteüs, Jezus uitspraken doet als: “Gelukkig de zachtmoedigen, want zij zullen het land bezitten”(5:5); en: “...wie naar het zwaard grijpt, zal door het zwaard omkomen” (26:52)?

Vervolgens heb ik (met dat ene oog van me) nog eens goed gekeken naar de paralleltekst bij Lucas (12:51 e.v.): “Denken jullie dat ik gekomen ben om vrede te brengen op aarde? Geenszins, zeg ik jullie, ik kom verdeeldheid brengen. Vanaf heden zullen vijf in één huis verdeeld zijn: drie tegen twee en twee tegen drie... Bij Lucas is het woord verdeeldheid in de plaats gekomen van het zwaard bij Matteüs, en dat lijkt te pleiten voor een uitleg die in “het zwaard” een beeld ziet van de tweedracht die persoon en prediking van Jezus“ tot in de huisgezinnen opriepen.

Die uitleg lijkt me aannemelijk. Graag hoor ik argumenten die voor uw uitleg pleiten.

Darfur.

Blijft nog de vraag: waarom zo zeer de blik op Israël en het bezette gebied gericht, en die blik niet gewend naar allerlei andere plaatsen ter wereld waar ellende heerst en onrecht geschiedt, zoals bijv. in Darfur?

Tijdens mijn jaren (1970-1975) als staflid van de Wereldraad van Kerken (WCC) te Genève werd door de WCC het anti-racisme programma gelanceerd, tegen het blanke apartheidsbewind in Zuid-Afrika. Van diverse kanten werd toen gevraagd: “Waarom Zuid Afrika, terwijl er ook in andere landen rassendiscriminatie heerst?” Het antwoord van de WCC was: “Dat laatste is juist maar we kunnen niet alles tegelijk doen en we voeren daarom actie tegen

één land. De keus valt op Zuid-Afrika, omdat de blanke minderheidsregering aldaar over zulk een enorme macht beschikt en daardoor zoveel onheil aanricht.”

Verder vindt u het antwoord op uw vraag (“waarom juist Israël?”), in mijn Marquardt-artikel, bijv. op p. 22. Toen Israël in 1982 Libanon binnenviel en groot leed bracht over anderen en ook over zichzelf, zei de Raad van Kerken in Nederland publiekelijk: “Juist vanuit onze verbondenheid met Israël mogen wij niet verzwijgen, dat wij op grond van ons verstaan van Wet en Profeten, de huidige weg van de staat Israël als heilloos beschouwen”. Dat is de Raad van Kerken toen bepaald niet in dank afgenomen.

Israël heeft de bezetting van Zuid-Libanon tot het jaar 2000 volgehouden, tot grote schade ook van zichzelf. Vandaag de dag is er een communis opinio dat de aanval op Libanon inderdaad een heilloze onderneming was.

De Israëlische prijswinnende cineaste Tamar Yaron schreef: “Als je van je land houdt moet je het bekritisieren.” (in: *De Brug*, kwartaalblad van SIVMO). *De Brug* wordt grotendeels gevuld door Joodse scribenten. In het comité van aanbeveling vindt u bekende Joodse namen zoals Hedy d’Ancona, Evelien Gans en Ed van Tijn. Voorzitter is op dit moment onze collega dr. Jan Slomp. Zal ik u een proefnummer laten sturen?

Als Nederland in de fout gaat is het mijn plicht als Nederlander om daar tegenop te komen; dat heb ik ook gedaan, bijv. toen Nederland in Indonesië eigen gezag wilde herstellen en de Indonesische vrijheidsbeweging gewapenderhand bestreed.

Zonder vrede ziet de toekomst van Israël er somber uit en de kans op vrede lijkt klein, tenzij het besef groeit van wat rondom de stichting van de staat Israël de Palestijnen is aangedaan. Zie *Conflict*“, p. 3: “Mijns inziens is het zelfs noodzakelijk voor het bereiken van een rechtvaardige oplossing van het conflict dat we, als burger of als vriend van Israël, weten hoe de stichting van de staat Israël is tot stand gekomen. Wie niet onder ogen wil zien wat er toen gebeurd is, is deel van het probleem, niet van de oplossing”.

Maar je kunt het ook omdraaien: de Palestijnen dienen te beseffen wat de sjoa heeft betekend voor het Joodse volk. De Israëlische journalist en historicus Tom Segev zei: “Israël is ten dele verantwoordelijk voor de Palestijnse tragedie, maar de Arabieren zien de holocaust niet, en dan kun je geen vrede sluiten met Israël. Ze zien de holocaust als een zionistische mythe, deels doordat Israël de holocaust misbruikte voor politieke doeleinden”.

Tot besluit een uitspraak die ik eerder deed (in de lezing voor Tenach en Evangelie; zie *Conflict*, p. 6): “Ik voel me verbonden met ieder – je vindt ze onder christenen, joden, moslims en ook onder mensen zonder religie – die honger en dorst hebben naar gerechtigheid. De man uit Nazareth prijst hen allen gelukkig.”

Naar ik hoop zijn u en ik – ondanks de verschillen van inzicht die er tussen ons ongetwijfeld zijn, - desondanks met elkaar verbonden.

Met vriendelijke groet,

Johan M. Snoek.

Noten:

1. Johan M. Snoek, *Israël, de Palestijnen en de bijbel – Opvattingen van de Duitse theoloog E.W.-Marquardt kritisch bezien*. In: *Michsjol* 16 (2007, 1). Af te korten als *Marquardt*.
2. Marja vd Beld en Tzvi Marx, *Blind aan één oog*. In *Michsjol* 16 (2007, 3) Af te korten als *Één oog*.

3. Benny Morris, *Righteous Victims. A History of the Zionist-Arab Conflict 1881-1999*. New York 1999. Af te korten als *Righteous Victims*. Ik gebruik een nieuwere, uitgebreider editie die de geschiedenis van het conflict beschrijft tot 2001 en in dat jaar is uitgegeven.
4. *Righteous Victims*, 693.
5. Cambridge University press, 1987.
6. In: E.L. Rogan and A. Shlaim, *The war for Palestine - Rewriting the History of 1948*. Cambridge, 2002. Af te korten als *Revisiting*.
7. *Revisiting*, p. 38.
8. *Éen oog*, 61.
9. *Righteous Victims*, p. 678.
10. Oxford, 2007. 2e druk.
11. *Éen oog*, p. 61.
12. idem.
13. *idem*, p. 62.
14. *Marquardt*, p. 24.
15. idem, p. 29.
16. idem, p. 22.

